

WŁADYSŁAW MAKARSKI

DWA KRESOWE NAZWISKA – MICKIEWICZ I SŁOWACKI

MICKIEWICZ I SŁOWACKI JAKO PROBLEM ANTROPONIMICZNY – UWAGI WSTĘPNE

Zapowiedziane w tytule nazwiska kojarzą się ze sobą w sposób oczywisty: odnoszą się do dwóch naszych najwybitniejszych poetów romantycznych – i zapewne nie tylko – których łączą wspólne kresowe korzenie (Litwa – Wołyń), niektóre fakty biograficzne (Wilno jako miejsce ich studiów), emigracyjny los (Paryż), miejsce wiecznego spoczynku (Wawel) i nade wszystko nieśmiertelna u obu spuścizna literacka, a dzielił tych dwóch na słońcach swych przeciwnych bogów spór o rząd dusz nad Polakami, nie bez istotnego udziału różnic osobowościowych między tymi wielkościami.

STAN BADAŃ NAD NAZWISKAMI OBU WIESZCZÓW

W literaturze na temat relacji między tymi twórcami udało mi się natknąć tylko jeden raz na zestawienie ich osobowych nominacji, choć geneza nazwiska każdego z nich stała się już przedmiotem osobnych rozważań, aczkolwiek w nierównym stopniu. Znacznie więcej uwagi poświęcono Mickiewiczowi¹. W odniesieniu do każdego tego poety – tak jak każdej osoby – zainteresowa-

---

Prof. dr hab. WŁADYSŁAW MAKARSKI – kierownik Katedry Języka Polskiego KUL, pracownik PWSZ im. Szymona Szymonowica w Zamościu; adres do korespondencji: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Katedra Języka Polskiego, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ W. M a k a r s k i, *O nazwisku Mickiewicz, czyli o pochodzeniu naszego wieszca po mieczu*, w: *Język polski. Współczesność. Historia*, t. III, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin 2002, s. 261-287 (tam literatura).

nie się nazwiskiem znajduje uzasadnienie w traktowaniu go jako potencjalnego źródła do rozpoznania korzeni społecznych i narodowościowych nosiciela danego miana. Dalszym krokiem może być poszukiwanie analogii i różnic implikowanych przez formalne i semantyczne cechy nazwisk obu wieszczów, czemu poświęcony jest niniejszy artykuł.

Wspomniana wyżej konfrontacja nazwisk Mickiewicza i Słowackiego pojawiła się w roku 1988 w podręczniku do nauki języka polskiego dla szóstej klasy szkoły podstawowej za sprawą Marii Nagajowej. Chodziło tu jedynie o poczynione na temat genezy nazwisk obu poetów uwagi dydaktyczne do czytanki, stanowiącej fragment wspomnień Juliusza Bukowieckiego, wielkopolskiego działacza narodowego z XIX wieku (1833-1896), którego rodzice w 1848 roku po wybuchu powstania wielkopolskiego ponad miesiąc gościli poetę w Piekarach pod Poznaniem. Wspomnienie dotyczy refleksji Słowackiego na temat związku miana osobowego z jego nosicielem, przedstawiona na spotkaniu towarzyskim, która doprowadziła do wyjaśnienia przez jednego z jego uczestników nazwiska samego poety. Cała ta sytuacja została zrelacjonowana tak:

– Poznałem dziś nowych osób kilkanaście – opowiadał [poeta] dnia któregoś, wróciwszy z miasta – i dziwna! jak tych osób nazwiska zgadzają się z pozorem, charakterem lub ich życia przygodami. Dawniej bo dawano ludziom przydomki według właściwości, cnót czy przywar albo znaczniejszy życia wypadek był powodem nazwiska. Otóż spostrzegam nie od dziś, iż wraca pora, w której ludzie mimowolnie i bezwiednie zaczynają nosić nazwiska nader trafne, jak gdyby umyślnie dobrane!

Tak prawiąc poparł Słowacki szczególnie te spostrzeżenia kilku przykładami. Na to z kącika odzywa się mój brat młodszy, dwunastoletni kawaler:

– Dziwne to, ale wierzę. Toteż pan, mistrz słowa, nazywa się doskonale: Słowacki.

I oto najpewniejszy siebie, najdumniejszy z poetów stanął nagle bez wyrazu, zakłopotany, rzekłbym prawie: zarumieniony, wobec tak niespodziewanej malca uwagi. Wstrzymując zapęd dalszych dowodów, pochwycił chłopca, uściskał, łając żartobliwie niemiłosiernego wyznawcę głoszonej nauki.

Nagajowa w uwagach do cytowanego tekstu etymologię zaprezentowaną przez młodego Bukowieckiego zanegowała, sugerując inną:

Przypuszczenie chłopca, dotyczące pochodzenia nazwiska *Słowacki* od wyrazu *słowo*, nie jest słuszne.

Nazwisko *Słowacki* zostało utworzone formantem *-ski* prawdopodobnie od wyrazu *Słowak* znaczącego kiedyś Słowianina:

Słowak + *ski* > *Słowacki*.

Grupa spółgłoskowa *ks* przekształciła się z czasem w *c*.

I zaraz potem dorzucona została propozycja etymologii nazwiska drugiego wieszcza:

Nazwisko *Mickiewicz* powstało przez dodanie formantu *-ewicz* do zdrobniałej formy imienia *Dymitr – Mit'ko*:

Mit'ko + ewicz > Mickiewicz.

Miękkie *t(t')* z czasem przekształciło się w *c*².

Obie etymologie wymagają lingwistycznego komentarza. Generalna uwaga jest taka, że w odniesieniu do Słowackiego jest to interpretacja błędna, a i w stosunku do Mickiewicza niekoniecznie właściwa. Obie dają się obronić, jeśli odnosić je do tych nazwisk traktowanych globalnie bez powiązania z konkretnymi osobami.

MICKIEWICZ I SŁOWACKI
NA MAPIE ANTROPONIMICZNEJ
HISTORYCZNEJ I WSPÓŁCZESNEJ POLSKI

Nazwisko *Mickiewicz* jest mianem dość powszechnie spotykanym na terytorium dzisiejszej i historycznej Polski. W świetle danych zawartych w *Słowniku nazwisk współcześnie w Polsce używanych z lat 1992-1994 Mickiewiczów* jest 3130, z wyraźnie wyższą frekwencją w województwie białostockim, szczecińskim, z powojenną ludnością napływową, w tym w znacznym stopniu z Kresów. Niemiarodajny jest również wysoki wskaźnik tych nazwisk w Warszawskim, głównie za sprawą stolicy, również z ludnością przybyłą z różnych stron Polski³. Ten rozkład tłumaczy się kresowym pochodzeniem tego nazwiska. Jego wysokiej frekwencji należy się spodziewać na terenach wschodnich I i II Rzeczypospolitej.

Badania archiwalne nad geografią i metryką nazwiska *Mickiewicz* wskazują na jego najdawniejsze poświadczenia z początku XVI wieku⁴. Liczną obecność Mickiewiczów „za Kościuszki czasów” na Litwie poświadcza w *Panu*

---

² *Język polski 6. Polubić czytanie. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego oraz do ćwiczeń w mówieniu i pisanii dla klasy szóstej szkoły podstawowej*, Warszawa 1988, s. 140-141.

³ *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, wyd. K. Rymut, t. VI, Kraków 1993, s. 325.

⁴ J. Ciechanowicz, *Droga geniusza (o Adamie Mickiewiczu)*, Wrocław 1998, s. 7-8.

Tadeuszu Adam Mickiewicz, gdzie, przedstawiając bitwę Polaków z Moskalami, napisał:

Szczęściem, na odsiecz przyszedł nasz Parafianowicz,
Przywiódłszy Mickiewiczów dwiestu z Horbatowicz,
Którzy są szlachta liczna i dzielna, człek w człeka,
A nienawidzą rodu Sopliców od wieka.

(II, w. 335-338)

Informacja o najdawniejszym przodku Mickiewicza odnosi się do końca XVII wieku⁵.

Wyraźnie mniej popularne od miana *Mickiewicz* było nazwisko *Słowacki*. Wspomniany słownik współczesnych nazwisk w Polsce wskazuje tylko na 88 takich nominacji o dużym rozproszeniu, z wyraźnym ich gniazdem w kresowym województwie chełmskim. I tu niemiarodajne są wyższe niż gdzie indziej dane statystyczne dotyczące byłego województwa warszawskiego ze względu na niestabilność demograficzną Warszawy, wchłaniającej Słowackich z różnych części Polski⁶. W krótszej od Mickiewiczów perspektywie historycznej jawią się generalnie Słowaccy w świetle dokumentacji źródłowej: dokumenty sądowe notują ich o wiek później, bo dopiero w pierwszej połowie XVII stulecia, a z jego drugiej części pochodzi notacja o najdawniejszym przodku poety Juliusza⁷.

WIELOZNACZNOŚĆ OBU NAZWISK

Każde z omawianych nazwisk traktowanych generalnie jako nominacja różnych osób może mieć wieloraką interpretację.

Nazwisko *Mickiewicz* winno być przede wszystkim objaśniane jako forma patronimiczna na *-ewicz*, utworzona od podstawy antroponimicznej.

1. Mogło nią być imię białoruskie *Mic'ka(-o)*, które stanowiło zdrobnienie pełnego imienia *Dz'mic'er*, obocznego do *Dz'mitryj*, *Dzimitryj*, nawiązujących

---

⁵ *Wywód rodziny Urodzonych Mickiewiczów*, Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu, nr 877-878.

⁶ *Słownik nazwisk...*, t. VIII, Kraków 1994, s. 509.

⁷ *Kalendarz życia i twórczości Juliusza Słowackiego*, oprac. E. Sawrymowicz przy współpracy S. Makowskiego i Z. Sudolskiego, Wrocław 1960, s. 669.

do wyjściowej postaci strus. *D(i)mitrij*⁸ (por. polskie rzadkie *Dymitr*⁹). W formie *Dz'mic'er* < **D'mit'er* < *D'mitrij* *Dz'* oraz *c'* pojawiło się w wyniku białoruskiego procesu ciakania (zamiany *d'* na *dz'*, a *t'* na *c'*)¹⁰, w pochodnej zaś hipokorystycznej postaci *Mic'ka(-o)* nagłosowe *M-* to rezultat uproszczenia grupy *Dz'm* (por. rus. *Hleb* > *Leb*, pol. *Ptołomiej* > *Tołomiej*, *Szczepan* > *Czapan*¹¹). Wspomniana wyżej Nagajowa nazwisko *Mickiewicz* sprowadza do wcześniejszej postaci *Mit'kiewicz*, pochodnej od imienia *Mit'ko* : *D(i)mitrij*. Wtedy proces ciakania zaszedłby nie na poziomie imienia *Mit'ko* > *Mic'ko*, lecz derywatu *Mit'kewicz* > *Mic'kewič* > pol. *Mickiewicz*, ze stwardniałym pol. *c* < błrus. *c'*. Niezależnie jednak od tego, gdzie taka zmiana miałaby nastąpić: czy na poziomie formy hipokorystycznej (*Micka(-o)* < *Mic'ka(-o)* < *Mit'ka(-o)*) czy nazwiska (*Mickiewicz* < *Mic'kewič* < *Mit'kewič*), miano *Mickiewicz* o takiej formie mogło się pojawić najwcześniej w XVI wieku, kiedy to zaszła afryktywacja miękkich białoruskich *t'*, *d'*¹². Fonetycznym wariantem nazwiska *Mickiewicz* jest *Miǰkiewicz*¹³ z podstawą *Miǰka(-o)*, stanowiącą wynik spolszczenia białoruskiego *Mic'ka(-o)* poprzez całkowite zmiękczenie białoruskiego *c'* w *ǰ* (por. dwojaki efekt adaptacji form ruskich z półmiękkimi spółgłoskami w takich nazwiskach, jak *Sienkiewicz* // *Sieńkiewicz*, *Mackiewicz* // *Maǰkiewicz*).

2. To samo nazwisko *Mickiewicz* może być traktowane jako patronimikum od imienia białoruskiego *Micka(-o)* lub polskiego *Micek*. W obu wypadkach byłoby to spieszczenie białoruskiego lub polskiego miana z nagłosowym *Mi-*: błrus. *Mikoła(-uła)*, *Michaił* // *Michajło*; pol. *Mikołaj*, *Michał*, *Mikodem* < *Nikodem*. Utworzone od tych imion spieszczenia byłyby wynikiem podwójnej sufiksacji: nałożenia się na formę już hipokorystyczną z sufiksальnym ruskim *-c'* – *Mic'* (por. płn.-wsch. *Hric'* : *Hrihirij*, *Koc'* : *Kostjan*¹⁴) lub polskim *-c* – *Mic-*

⁸ A. Biryła, *Bielaruskaja antraponimija*, t. III, Minsk 1992, s. 58; B. O. Ungebaun, *Russkije familii. Pierevod z anglijskogo*, Moskwa 1989, s. 228.

⁹ M. Małec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994, s. 210.

¹⁰ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa 1954, s. 42.

¹¹ Małec, *Imiona chrześcijańskie*, s. 59.

¹² Z. Stieber, *Zarys gramatyki języków słowiańskich*, Warszawa 1979, s. 91.

¹³ Takiej formy swego nazwiska użył Adam Mickiewicz w podpisie jednego ze swoich listów (*Słownik języka Adama Mickiewicza*, t. IV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, pod hasłem *Mickiewicz*, list 229, s. 262).

¹⁴ B. Tichoniuik, *Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku*, Opole 1988, s. 45.

(por. *Stec* : *Stefan*, *Pęc* : *Pękośław*¹⁵) hipokorystycznego białoruskiego *-ka* (*-ko*) lub pol. *-ek*.

3. Inną jeszcze genezę mogłaby mieć polska forma imienia *Micek*, gdyby potraktować ją jako wynik „zmasurowania” miana *Miczek* – spieszczonej formy imienia *Mikołaj*. Tego rodzaju zmieniona podstawa *Micek* nie mogła się jednak pojawić na Białorusi zachodniej i środkowej, gdyż byłaby przez kolonistów z Mazowsza odczuwana jako gorsza od *Miczek*, skoro właśnie pod wpływem ruskim Polacy hiperpoprawnie zmieniali spółgłoski syczące na szumiące, jak np. w wyrazie *zubr* (*// zqbr*) > *źubr* czy generalnie w całym typie patronimików na *-ic* > *-icz*. Mogła zaś forma *Mic'ko* pojawić się na terenie północnobiałoruskim jako wynik cokania – zamiany *č* w *Mičko* na *c'*. Wtedy genetycznie białoruski derywat patronimiczny powinien mieć formę *Mic'kevič* < *Mičkevič* (por. u Macieja Strykowskiego zapis w *Kronice* z 1582 r. *Micz-kiewiści*, z zachowaną w osnowie częścią *Micz-*, ale zmienionym zakończeniem *-iści* < pol. *-icy* × błrus. *-iči*)¹⁶.

Niezależnie od białoruskiej czy polskiej genezy imienia, które było podstawą badanego nazwiska, bezwzględnie ruski jest przyrostek patronimiczny *-ič* < psł. **-itjb*, któremu na gruncie staropolskim odpowiadał sufiks *-ic*. To właśnie pod wpływem ruskim polskie partronimika na *-ic*, począwszy od przełomu XVI i XVII wieku, zaczęły najpierw na wschodzie, a potem w całej Polsce przyjmować formę na *-icz*. Ruskiej także cechy dopatruje się George Y. Shevelov w poprzedzającej ten sufiks częście *-kev-* z przyrostkowym *'-ev-* wtórnym do *-ov-* w wyniku tzw. progresywnej palatalizacji, charakterystycznej dla niektórych gwar rosyjskich na Białorusi, pod wpływem zmiękzonego *k'* w hipokorystycznych podstawach typu *Pet'ko*, *Sen'ko* (tu także *Mic'ko*)¹⁷. Według Tadeusza Brajerskiego jednak owo *'-ewicz* to tylko wynik irradycji tego formantu z *'-ew-* po każdej miękkiej spółgłosce¹⁸.

Nazwisko *Słowacki*, ujmując rzecz generalnie, podobnie jak *Mickiewicz* nie ma jednej wykładni. Mieszcząc się w typie morfologicznym na *-ski*, mogło

¹⁵ M. Karaś, *Nazwa miejscowa Szyce (i przyrostek zdrabniający -c)*, „Język Polski” 48(1968), s. 7-12.

¹⁶ M. Karpluk, *Okruchy szesnastowieczne: Miczkiewici w Kronice Strykowskiego*, „Język Polski” 58(1978), s. 263-265.

¹⁷ *Nazwiska słowiańskie na -kewič*, w: *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 303-314.

¹⁸ *Nazwiska z -owicz i -ewicz w lubelskiej książce telefonicznej*, „Język Polski” 77(1997), s. 163-168.

ono przybierać podstawę różnie ocenianą zarówno pod względem słowotwórczym, jak i znaczeniowym.

1. W ujawnionym na początku artykułu wspomnieniu Bukowieckiego sugerowany na zasadzie skojarzeniowej związek nazwiska *Słowacki* ze słowem może zyskać potwierdzenie w świetle modelu słowotwórczego z podstawą *słowo* i złożonym formantem *-acki*, wyabstrahowanym z przymiotników na *-ski* pochodnych od rzeczowników na *-ak*, *-acz*, w rodzaju *junacki* : *junak*, *kozacki* : *kozak*, *matacki* : *matacz*. Wtedy nazwisko *Słowacki* dałoby się wytłumaczyć jako nowsza konstrukcja w rodzaju *amoracki*, *totumfacki*, *uniacki*¹⁹.

2. Pozostając przy związku nazwiska *Słowacki* ze słowem, ale traktując badane nazwisko jako formę z formantem prostym *-ski*, należałoby założyć dla tego antroponimu podstawę rozbudowaną w stosunku do *słowa* – w rodzaju **słowak* lub **słowacz* o domniemanym znaczeniu ‘człowiek, który się wyróżnia słowem, czyli mową’²⁰. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że mogą to być formy hiopotetyczne bez znanego mi poświadczenia filologicznego, choć mieszczące się w polskich modelach słowotwórczych rzeczowników ogólnikowo pochodnych: **słowak* jak *domak* ‘domownik’, *dziwak*²¹; lub znamionujących **słowacz* jak *brodacz*, *głowacz*²². Tak zinterpretowane nazwisko *Słowacki* zyskuje kwalifikację miana charakteryzującego jego nosiciela już za pomocą podstawy **słowak* // **słowacz*. Formant *-ski* pełni nazewniczą funkcję czysto strukturalną, wpisując to nazwisko do popularnego modelu nazewniczego, wyznaczonego tym przyrostkiem.

3. Trzecia możliwa interpretacja nazwiska *Słowacki* może – tak jak jest u Nagajowej – zakładać dla niego podstawę etnonimiczną *Słowak*, ale nie w obiegowym współczesnym znaczeniu ‘mieszkaniec Słowacji’, lecz ‘Słowianin’. Należy jednak w ustalaniu etymologii nazwiska *Słowacki* uwzględnić oba znaczenia z pewnymi jednak uwarunkowaniami – ograniczeniami chronologicznymi i etniczno-terytorialnymi.

---

¹⁹ *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego S. B. Lindego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1965, s. 218.

²⁰ *Słowo* od XIV w. ‘wyraz, wypowiedzianie się ustne lub pisemne, mowa, język’, ‘obietnica, przysięga, zobowiązanie, poręczenie’, stp. też ‘przysłowie’, ‘litera’ (W. B o r y ś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 559).

²¹ Z. K l e m e n s i e w i c z, T. L e h r - S p ł a w i ń s k i, S. U r b a ń c z y k, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1965, s. 223.

²² Tamże, s. 201.

Rzeczownikowa forma *Słowak* w znaczeniu ‘mieszkaniec Słowacji’, notowanym od XVIII wieku²³, która sama już w wystarczającym stopniu stanowiłaby wyróżnik etniczny danej osoby na tle jakiejś innej grupy narodowościowej (por. nazwiska *Rusin*, *Litwin*), mogła zostać wykorzystana jako bezpośrednia baza nazwiska realizującego popularny od XVIII wieku u wszystkich grup społecznych wzorzec na *-ski*. Ta sama forma antropimiczna mogła stanowić nazwę prymarną utworzoną od przymiotnika *słowacki* : *Słowak* (por. nazwiska *Mazowiecki*, *Wielkopolski*). W jednym i drugim wypadku nazwisko to miało ograniczony zasięg geograficzny, wyznaczony kierunkami migracji Słowaków poza granice ich siedzib, zapewne najczęstsze na tereny pogranicza słowacko-polskiego.

Mniej prawdopodobne jest wykorzystanie w nazwisku *Słowacki* podstawy *Słowak* w dawniejszym szerszym znaczeniu ‘Słowianin’, zaświadczone u nas od XVI-XVII wieku²⁴. W takim rozumieniu *Słowak* jako podstawa nazwiska *Słowacki* ze strukturalnym *-ski*, sygnującego mieszkańca Polski, Ukrainy czy innego kraju słowiańskiego, nie miałyby pożądanej dla każdego nazwiska mocy dystynktywnej, gdyż mieszkańcy tych obszarów generalnie stanowili społeczność słowiańską. Ewentualnie miano to mogło mieć taką właściwość na tle nomenklatury większej zbiorowości żydowskiej, co odnosiłoby się tylko do większych skupisk miejskich.

Z etnonimem *Słowianin*, wtórnie nazywanym *Słowakiem*, wiąże się jeszcze jedna możliwa interpretacja badanego antropimiu *Słowacki*, która wynika z osobliwego znaczenia tych nazw etnicznych. Jak twierdzi Aleksander Brückner, są one związane z podstawą *słowo*, ale wykorzystanym nie w znaczeniu podstawowym dla oznaczenia ‘człowieka władającego sprawnie słowem, mownego’, lecz wręcz przeciwnie – ‘mruka’ (por. goc. *slavan* ‘milczeć’) albo ‘powolnego’ (por. pol. *słowień* ‘len powoli dojrzewający’)²⁵. Byłoby to więc obraźliwe przezwisko o znaczeniu akurat przeciwnym do tego, które skłonni byli przypisać mianu Juliusza Słowackiego uczestnicy spotkania towarzyskiego u Bukowieckich.

4. Inną jeszcze wykładnię nazwiska *Słowacki* narzuca podstawa *Słowak* o znaczeniu nieetnicznym. Odwołując się do słownika łacińsko-polskiego

---

²³ F. Sławiński, *Słowacja*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, red. G. Labuda i Z. Stieber, t. V: *S-Ś*, Wrocław–Warszawa–Gdańsk 1975, s. 245.

²⁴ Tamże.

²⁵ *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927; wyd. 2, Warszawa 1970, s. 501.

z roku 1532, można temu leksemowi przypisać znaczenie ‘niewolnik’, które pojawiło się – jak objaśnia to Brückner – wtedy, gdy niesłowiańscy sąsiedzi pojmwali Słowian jako niewolników. Potwierdza to m.in. łacińska forma *sclavus* ‘niewolnik’, niemiecka *Sklave*, francuska *esclave*, włoska *schiaivo*²⁶. Przy takim rozumieniu podstawy nazwisko *Słowacki* miałyby charakter przezwiskowy jak *Rabski*²⁷: *rab* ‘niewolnik’.

Wskazane wyżej różnorakie interpretacje generalnie traktowanych nazwisk *Mickiewicz* i *Słowacki* nie pozwalają jednoznacznie ustalić etymologii mian interesujących nas konkretnych osób – naszych dwóch narodowych wieszczów.

Jeśli chodzi o Mickiewicza, ujawnia się wśród badaczy jego miana polaryzacja dwóch stanowisk. Najwcześniejszy, bo już z 2. połowy XIX wieku pogląd głosił, że nazwisko *Mickiewicz* pozostaje w genetycznym związku z ruskim imieniem *D(i)mitr(ij)*. Pogląd ten zakwestionowany przez referującego go Wincentego Korotyńskiego²⁸, uzyskał uznanie m.in. u Jana S. Bystronia²⁹, Jana Safarewicza³⁰ oraz Konrada Górskiego³¹. Znalazł odbicie w twórczości literackiej³², publicystyce kulturowej³³, a za sprawą Marii Nagajowej trafił do podręczników szkolnych³⁴.

Drugi pogląd optuje za polską podstawą nazwiska naszego poety. Miałyby nią być według Wincentego Korytyńskiego³⁵, Stanisława Rosponda, Marii Karpluk, Kazimierza Rymuta, Tadeusza Brajerskiego zdrobnienie *Micek*: *Mikołaj* lub *Michał*³⁶.

Nazwisko *Słowacki*, nie budzące wśród badaczy takiego zainteresowania jak *Mickiewicz*, zostało przez cytowaną tu Nagajową, która poświęciła auto-

²⁶ Tamże. Jest to pogląd Jana Baudouina de Courtenay (*Pochodzenie nazwy Słowianin*, 1916, w: tenże, *Dzieła wybrane*, t. V, Warszawa 1983, s. 394-395).

²⁷ *Słownik nazwisk...*, t. VIII, Kraków 1994, s. 8.

²⁸ Za: C i e c h a n o w i c z, *Droga geniusza*, s. 10.

²⁹ *Nazwiska polskie*, Lwów 1936, s. 269.

³⁰ *Rusko-litewska postać niektórych nazwisk polskich*, „Język Polski” 62(1982), s. 336.

³¹ *Adam Mickiewicz*, Warszawa 1989, s. 11.

³² T. Ł o p a l e w s k i, *Namiestnik narodu*, Warszawa 1955.

³³ E. S a w i c k a, *Spotkania z Tadeuszem Konwickim. Szklana kula*, „Rzeczpospolita” 52(313)(1998), „Plus-Minus” [dodatek tygodniowy], s. IV.

³⁴ *Język polski 6*, s. 142.

³⁵ Zob. przypis 28.

³⁶ S. R o s p o n d, *Mówią nazwy*, Warszawa 1976, s. 123, 178; K a r p l u k, *Okruchy szesnastowieczne*, s. 265; K. R y m u t, *Nazwiska Polaków*, Wrocław 1991, s. 190; B r a j e r s k i, *Nazwiska z - owicz*, s. 166.

rowi *Kordiana* osobną uwagę, wyprowadzone od *Słowak* ‘Słowianin’, jednak z asekuracyjnym zastrzeżeniem „prawdopodobnie”.

W POSZUKIWANIU WŁAŚCIWEJ ETYMOLOGII NAZWISK OBU NASZYCH WIESZCZÓW

Przybliżeniu rozwiązania etymologii badanych nazwisk obu poetów mogą służyć ich dane genealogiczne.

W odniesieniu do Mickiewicza istotna jest zawarta w dokumentacji rodzinnej informacja, że bezpośrednio przed rokiem 1695 siedzibą tej rodziny była osada Myckowce w powiecie lidzkim. Ostatnim jej znanym dziedzicem z tego roku był Walenty Rymwid Mickiewicz, którego syn opuścił odziedziczoną po ojcu miejscowość i przeniósł się w Nowogrodzkie³⁷.

Zwraca uwagę możliwość wystąpienia zależności językowej między nazwą miejscową *Mickowce* a nazwiskiem *Mickiewicz* ze względu na obecność w obu tych onimach cząstki *Mick-*. Toponim *Mickowce* to zbiorowa nazwa patronimiczna, oparta na imieniu białoruskim *Micka(-o)* z formantem *-owce* < rus. *-ovci*, charakterystycznym dla toponimii ruskiej. Choć podstawa antropimiczna dla tej nazwy miejscowej niekoniecznie musiała być białoruska, to ze względu na archaiczność wzorca toponimicznego strus. *-ovci* (pol. *-owce*), sugerującego starszy typ nazewnictwa miejscowego, cała nazwa jako powstała przed czasem ewentualnej kolonizacji polskiej tych ziem miała prawdopodobnie rodowód ruski.

Widoczna tematyczna zależność językowa między tym toponimem a nazwiskiem sugeruje kolejną – po przedstawionych wyżej – interpretację antropimim *Mickiewicz* jako derywatu pochodnego od nazwy miejscowej *Mickowce*, jeśli oczywiście wykluczyć zupełnie przypadkowy związek między tymi nazwami. W omawianym procesie słowotwórczym wykorzystany został formant *-icz* tym razem nie w funkcji patronimicznej, lecz, mieszcząc się w nadrzędnej funkcji przynależnościowej, w roli przyrostka oznaczającego przynależność osoby do jakiegoś miejsca, por. etnonimy pol. *Lędzicy* : *lęda(-o)*, *Zagórzycy* : *za górą*, rus. *moskviči* : *Moskva*, *Vjatyči* : *Vjatka*³⁸ czy XVI-wieczne

---

³⁷ P. Chmielowski, *Adam Mickiewicz. Zarys biograficzno-literacki*, t. I, Warszawa 1898, s. 14.

³⁸ F. Sławski, *Zarys słowotwórstwa prastowiańskiego*, w: *Słownik prastowiański*, red. tenże, t. II, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 56-57; W. Taszycki, *Rzekomo*

antroponimy z południowej Białostoczczyzny, a więc z terenu graniczącego z Litwą, w rodzaju *Bankowicz* : n. m. *Bańki*, *Bodakowicz* : n. m. *Bodaki*³⁹.

Poszukiwane na tej drodze miano osobowe – nazwisko przodków naszego poety nie było jednak wynikiem prostego bezpośredniego procesu derywacyjnego – n. m. *Mickowce* : n. o. *Mickiewicz*. Nazwisko to nawiązywało do wcześniejszej fazy – miana etnicznego, które oznaczało każdego mieszkańca tej miejscowości jako **mickowicza*, wtórnie **mickiewicza* z *-ew-* w wyniku wyrównania do dominującego w nazwiskach typu *-kiewicz* (z *'ew-* po *-k-*). Tego rodzaju derywacja zakładałaby potrzebę zdezintegrowania podstawy (**mickowicz*, a nie **mickowczyk*), co w słowotwórstwie apelatywnym (por. *lubelski* : *Lublin*, a nie **lubliński*, *drohicki* : *Drohiczyn*, także późniejsze *drohyczyński*) czy onomastycznym (por. *Vjatyč* : *Vjatka*), zwłaszcza dawniejszym, nie było czymś wyjątkowym.

Nazwisko *Mickiewicz* pojawiło się w wyniku antroponimizacji etnonimu **mickiewicz* > *Mickiewicz*, dla zaznaczenia w ten sposób nie tylko sytuacji zamieszkania w danej osadzie, co wyraża etnonim odnoszący się do wszystkich jej mieszkańców, ale stanu jej posiadania przez feudała. Działo to się w okresie kształtowania się bojarzkich i szlacheckich nazwisk na białoruskiej Litwie w XVI-XVII wieku. Właścicielami *Mickowicz* i nosicielami odmiejscowego nazwiska *Mickowicz* > *Mickiewicz* mogli być bojarzy białoruscy i litewscy – potem na ogół spolonizowani – ale też po unii lubelskiej w 1569 roku przybysze z Polski o dowolnym mianie, którzy, osiadając na Mickowcach, mogli jeszcze wtedy, w okresie niepełnej jeszcze stabilności nieimiennych nazw osobowych, zmienić swoje miano na **Mickowicz* > *Mickiewicz*. Dominujący na tym terenie typ nazwiska bojarskiego na *-owicz*, *-ewicz* w funkcji przede wszystkim patronimicznej, ale także lokalizującej, mógł narzucić przybyszom szlacheckim z Polski ten typ słowotwórczy, który został wybrany zamiast typowo polskiego odmiejscowego nazwiska szlacheckiego na *-ski*. Tak objaśniony polski rodowód przodków naszego poety korespondowałby z rzekomą jego wypowiedzią: „Mój ojciec z Mazurów, matka moja Majewska z wychrztów”⁴⁰.

---

patronimiczne nazwy miejscowe, „Język Polski” 21(1936), s. 32-42; B. Lindert, *Formanty służące do tworzenia nazw mieszkańców w językach słowiańskich*, Lublin 1967, s. 40-45.

³⁹ Tichoniu k, *Antroponimia południowej Białostoczczyzny*, s. 99.

⁴⁰ J. Kleiner, *Mickiewicz*, t. I: *Dzieje Gustawa*, Lwów 1934, s. 9, przypis 2.

Podobnego rozwiązania etymologii nazwiska drugiego naszego wieszca, również opartej na bazie toponimicznej, dostarcza genealogia rodu Słowackich.

Eugeniusz Sawrymowicz, autor szczegółowego biograficznego studium o Juliuszu Słowackim, powołując się na badania Leopolda Méyeta z początku XX wieku, na temat rodowodu poety pisze:

Zdaniem Méyeta nazwisko Słowackich pochodzi od miejscowości Sławatycze vel Słowatycze w pow. łuckim, niedaleko Czetwertni i Jeziora, którego część stanowiła „dobra dziedziczne” przodków Juliusza. Gniazdem rodzinnym Słowackich jest w każdym razie Wołyń⁴¹.

Notacja ta poddana dokładniejszej analizie lingwistycznej implikuje następujące podstawowe ustalenia: nazwisko *Słowacki* to derywat utworzony od nazwy miejscowej *Słowatycze* za pomocą przynależnościowego przyrostka *-ski*, wykorzystywanego wówczas (w XVII wieku) przede wszystkim dla oznaczania stanu posiadania danego miejsca i/lub zamieszkania w nim. Wtedy w świetle powyższej konstatacji Méyeta nazwisko protoplasty Juliusza winno brzmieć **Jeziorski*, które nawiązywałoby do miana ówczesnej własności ziemskiej Słowackich – Jeziora. W dostępnej źródłowo genealogii Słowackich brakuje pierwotnego ogniwa – Słowatycz jako ich posiadłości odzwierciedlonej w nazwisku *Słowacki*. Miejscowość ta winna być w posiadaniu tej rodziny wcześniej niż pobliska osada Jezioro – miejsce późniejszego osiedlenia.

Utworzone przed końcem XVII wieku od n. m. *Słowatycze* nazwisko *Słowacki*, sygnujące właściciela tej osady, realizuje typowy dla tego czasu model polskiego odmiejscowego nazwiska szlacheckiego na *-ski*. W zaistniałym tu procesie derywacyjnym *Słowacki* : *Słowatycze* – tak jak przy odmiejscowym nazwisku *Mickiewicz* : *Mickowce* – doszło do charakterystycznego dla słowotwórstwa staropolskiego zdeintegrowania podstawy *Słowatycze* : *Słowacki*, a nie **Słowatycki*.

Rozwinięcia wymaga konstatacja Méyeta o związku nazwiska *Słowacki* z nazwą miejscową *Słowatycze*, która jawi się w świetle dokumentacji źródłowej jako wariant toponimu *Słowatycze*. Spośród tych dwóch wariantów to ten ostatni jest ważniejszy, bo jest to forma wcześniejsza, choć sama także stanowi refleks wyjściowej postaci rus. *Slavjatiči* > *Slavjatyči* (pol. **Sławiatycze*, zamiast **Sławięcice*). Ta najstarsza forma jest być może jeszcze staroruską nazwą patronimiczną na *-iči* > ukr. *-yči* (> pol. *-ycze*, zamiast *-ice*) utworzoną od hipokorystycznego imienia typu strus. *Slavjata* : *Slavomir* > ukr.

⁴¹ S a w r y m o w i c z, *Kalendarz życia*, s. 669.

Slavomyr (pol. *Sławomir*), strus. *Miroslav* > ukr. *Myroslav* (pol. *Miroslaw*). Nie w takiej jednak pierwotnej formie toponim *Slavjatiči*, spolszczone *Słowiatycze*, stał się podstawą nazwiska *Słowacki*. Była nią wtórna postać *Słowiatycze*, która mogła się pojawić w wyniku adideacji do pol. *słowo*, ukr. *słovo*, jako przejaw ludowej etymologizacji, a także być może jako refleks ucieczki od akania, charakterystycznego dla pobliskich gwar białoruskich⁴². Gdyby to akanie miało razić bardziej ucho Polaków niż Ukraińców, posługujących się swoimi nazwami: pol. *Słowiatycze* – ukr. *Słowatyči*, to można by się tu dopatrywać interferencji polskiej w pojawianiu się tego fakultatywnego wariantu nazwy na *Słow-* wobec uznanej za gorszą formy na *Słow-*. Wtedy to ta hiperpoprawna postać toponimu z tematycznym, pierwszym nieakcentowanym *-o-*, bardziej nadawałaby się jako osnowa dla odmiejscowego nazwiska polskiego szlacheckiego właściciela tej miejscowości niż wyjściowa z *-a*. Tego rodzaju zmiana tematu nazwy ukr. *Slavjat-yči* (pol. *Słowiatycze) na *Słowatyči* (pol. *Słowiatycze*), motywowana semantycznie, doprowadziła do zatarcia pierwotnej ruskiej fonetycznej postaci tego toponimu: rus. 'a > pol. a (zamiast ę). Od tak zmienionej nazwy miejscowej, uszczuplonej o ruską cząstkę *-yči* (pol. *-ycze*, zamiast *-ice*), za pomocą ogólnosłowiańskiego formantu *-ski* utworzono nazwisko *Słowacki*, które w strukturze powierzchniowej nie zdradza dziś żadnych cech ruskich, zrównując się pod względem fonetycznym i morfologicznym z formą *Słowacki* wyprowadzaną od *Słowak* 'Słowianin' lub 'przybysz ze Słowacji' bądź od *słowo*. Ruski charakter nazwisk antenatów Juliusza ukryty w podstawie jest rozpoznawalny tylko na podstawie genealogicznych danych pozajęzykowych.

POLSKIE I RUSKIE ASPEKTY NOMINACJI OBU WIESZCZÓW

Wykazana wyżej geneza nazwisk przodków naszych poetów ujawniła ich przynależność do odmiejscowej polskiej antroponimii szlacheckiej. Oba znaczą przynależność osady do właściciela, która była jednocześnie jego miejscem zamieszkania. W świetle dostępnej dokumentacji dowiadujemy się o takim statusie majątkowym najdawniejszych notowanych przodków Mickie-

---

⁴² Przykłady zastępowania samogłoski o przez a są notowane m.in. w ukraińskich i polskich gwarach sąsiadującego z Wołyniem południowo-wschodniego Podlasia, np. ukr. *potameń*, *łapuch*, *kavratok*, pol. *nagawka*, *panczocho*, *pastronek* (F. C z y ż e w s k i, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin 1994, s. 81, 89).

wicza z końca XVII wieku. Tego też okresu dotyczy najdawniej poświadczony w źródłach protoplasta Juliusza, ale umiejscowiony nie w Słowatyczach, lecz w pobliskim Jeziorze. Słowatycze musiały być w posiadaniu tej rodziny jeszcze wcześniej. W obu wypadkach właściciele Myckowiec i Słowatycz traktujemy jako przybyszów z Polski, którzy mogli wejść w posiadanie tych osad tytułem nadania lub kupna. Jeśli chodzi o Mickiewiczów mogło się to stać w okresie kolonizacji Litwy – ze słabymi przejawami infiltracji (głównie z Podlasia i Mazowsza) w wiekach średnich, a silniejszymi po rozpoczęciu długiego procesu jednoczenia się Litwy i Polski, zakończonego w 2. połowie XVI wieku unią lubelską, która otworzyła szeroko drzwi fali emigracji polskiej na kresy północno-wschodnie⁴³. Takie dzieje osadnictwa polskiego na Litwie poetycko przedstawił sam Adam Mickiewicz w *Panu Tadeuszu*:

Różnili się Dobrzyńscy między Litwą bracią
 Językiem swoim, tudzież wzrostem i postacią.
 Czysta krew lacka, wszyscy mieli czarne włosy,
 Wysokie czoła, czarne oczy, orle nosy;
 Z Dobrzyńskiej ziemi ród swój starożytny wiedli.
 A choć od laty czterystu na Litwie osiedli,
 Zachowali mazurską mowę i zwyczaje.

(VI, 395-401)

W wypadku przodków Słowackiego ich początki należy wiązać z polską kolonizacją Wołynia od czasu jego inkorporacji do Korony po unii lubelskiej w 1569 roku.

Jak więc widać, początki rodów obu wieszczów można wiązać z okresem mieszczącym się w przedziale jednego wieku – od 2. połowy XVI do 2. połowy XVII⁴⁴.

Przez całe XVII stulecie aż do połowy wieku XVIII oba te nazwiska funkcjonowały jako miana sygnujące kolejne generacje szlacheckich rodów Mickiewiczów i Słowackich. Pod koniec XVIII wieku u obu rodzin nazwiska te

⁴³ Fantastyczny rodowód naszego poety zakłada J. Ciechanowicz (*Droga geniusza*, s. 10), według którego nazwisko *Mickiewicz* reprezentuje odwieczny typ patronimiczny na *-icz*, charakterystyczny dla „szlachty lechickiej”, której przodkowie przybyli na Białoruś w VI-VII wieku z Polski południowej i centralnej.

⁴⁴ O historycznym statusie językowym nazwisk z terenu Litwy pisał J. S. Bystron (*Nazwiska polskie*, s. 40): „Do połowy XVI wieku nie spotykamy tam prawie zupełnie nazwisk polskich, dopiero pod koniec wieku zaczynają się pojawiać i to dość gęsto: z początkiem XVII wieku może ich być około 25-30%, przede wszystkim w okolicach graniczących z Podlasiem”.

związały się już z nową warstwą społeczną – inteligencją. U Mickiewiczów ojciec Michał, oddany do szkół w Nowogródku, wykształcił się na adwokata, a jego syn Adam zdobył wykształcenie uniwersyteckie, by potem swoją pracą zawodową nauczyciela, profesora, bibliotekarza w pełni potwierdzić status inteligenta.

Podobnie było u Słowackich, gdzie proces zamiany statusu społecznego rozpoczął się od dziadka poety, który w 1788 roku sprzedał Jezioro i zajął się zarządzaniem dóbr albo pomiarami ziemi. W pełni status inteligenta uzyskał ojciec Juliusza Słowackiego Euzebiusz, który po ukończeniu nauk w Krzemieńcu uzyskał w 1792 roku patent geometry królewskiego, pracował jako nauczyciel domowy. Publikacje i tłumaczenia z języka francuskiego i łaciny utorowały mu drogę na stanowiska profesora w Liceum Krzemienieckim, a potem w Uniwersytecie Wileńskim⁴⁵. Nowy status społeczny Słowackich w znakomitym stopniu przypieczętował syn Euzebiusza Juliusz.

Wspólną dla obu nazwisk przynależnościową formę lokalizującą wyrażają one za pomocą różnych przyrostków: *-icz* (: *Mickiewicz*) oraz *-ski* (: *Słowacki*), które wpisują się w historyczną mapę antroponimiczną pogranicza polsko-ruskiego (na odcinku północno-wschodnim – białorusko-polskim, oraz południowo-wschodnim – ukraińsko-polskim). Status społeczny i genetycznojęzykowy obu typów nazwisk przedstawił Bystroń:

[Nazwiska na *-icz*]: Były to na ziemiach polskich [do początku XVII wieku] nazwiska mieszczzańskie; szlachta wcześniej zarzuciła patronimikę, biorąc nazwiska od włości lub też ustalając nazwy przezwiskowe. Natomiast na ziemiach wschodnich powszechne były nazwy odojcowskie: w XVI wieku nazwisko na na *-ski* było rzadkie i mogło się trafić częściej tylko na ziemiach pogranicznych. Z chwilą, gdy ta szlachta litewsko-ruska wchodzi po unii w skład szlacheckiego społeczeństwa polskiego, zwycięża w niedługim czasie końcówka [!] *-wicz* (*-owicz*, *'ewicz*); odtąd też i mieszczanie polscy zaczęli kończyć swe nazwiska na *-cz*, i tak ustaliła się ta końcówka w postaci ruskiej (oddziaływać tu mogły też przekonania, że dawna forma polska jest wulgarną, mazurzącą).

Mając na uwadze te ustalenia badacza, stwierdzamy, że na zarysowanej przez niego kresowej historycznej mapie antroponimicznej oba badane tu nazwiska naszych wieszczów znajdują miejsce nie całkiem typowe. Nazwisko *Mickiewicz* na *-icz* nieodojcowskie, lecz odmiejscowe ma charakter nie patronimiczny, lecz lokalizujący, a nazwisko *Słowacki* z typowym dla tej funkcji przyrostkiem *-ski* jawi się na tym terenie we wskazanym historycznie czasie

⁴⁵ S a w r y m o w i c z, *Kalendarz życia*, s. 670-672.

jeszcze jako nowość. Nie odbiera to jednak przedstawionym etymologiom tych nazwisk wiarygodności.

Założona dla obu antroponimów toponimiczna ruska podstawa, a w wypadku miana *Mickiewicz* również ruski formant *-ewicz* w żadnym stopniu nie rzutują na językowo-etniczny rodowód ich nosicieli.

Polskości jednego i drugiego rodu dowodzi familijna nomenklatura imienna. Polskie są imiona przodków i krewnych Adama Mickiewicza: *Mikołaj, Jakub, Jan, Krzysztof* i *Walenty* – przodkowie; *Adam, Józef, Stefan* i *Bazyli* – bracia Jakuba, czyli stryjowie poety; *Franciszek, Aleksander, Jerzy* i *Antoni* – bracia Adama. Polskie imiona miały dzieci poety: *Maria, Władysław, Helena, Aleksander, Jan* i *Józef*⁴⁶. A wśród przodków Juliusza Słowackiego można wymienić w prostej linii takie ich imiona, jak *Wacław* – pradziadek dziadka poety, *Stefan* – dziadek dziadka, *Józef* – ojciec dziadka, *Jakub* – dziadek, *Euzebiusz Tomasz* – ojciec, z rodzeństwem: *Józef Franciszek, Erazm, Anna* i *Franciszka*⁴⁷.

Onimicznym przypieczętowaniem polskości obu rodów są ich polskie herby szlacheckie: *Poraj* u Mickiewicza i *Leliwa* u Słowackich. Oba wezwania mają polską genezę. U Mickiewicza: „[...] *poraj*, dziś już tylko nazwa herbu, co niby różę na tarczy nosi, ale to nie róża, lecz *porej*, w 16. wieku dla ‘ledum palustre’ co zresztą tylko *bagnem* nazywano”⁴⁸. U Słowackiego: *Leliwa* zapewne w związku z *lelejać* ‘chwiać’⁴⁹, z przyrostkiem *-iwa*, jak w *cięciwa, pokrzywa*. Dla obu też tych herbów szukamy odbicia w twórczości ich właścicieli.

Swój herb wykorzystał sam Mickiewicz, kiedy pisał w *Panu Tadeuszu* o koneksjach Mickiewiczów z książęcym rodem litewskich Giedroyciów z 2. połowy XIV wieku:

„Poraj, krzyknął Mickiewicz, z mitrą w polu złotem
Herb książęcy, Strykowski gęsto pisze o tem.”

(IV, 351-352)

Oczywiście, narracja ta ma charakter żartobliwy, gdyż w rzeczywistości genealogiczna wartość dowodzenia opartego na heraldyce wobec niestabilności funkcjonowania herbów w ogóle, a tego znaku w szczególności (*Poraj* to

⁴⁶ Dokładne zestawienie członków wszystkich generacji rodziny Adama Mickiewicza w: E. K. Kossak, *Rodzina M.*, Warszawa 1991, s. 472-473.

⁴⁷ S a w r y m o w i c z, *Kalendarz życia*, s. 669-670.

⁴⁸ B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny*, s. 431.

⁴⁹ Tamże, s. 294.

herb wielu rodów, a są Mickiewiczowie pieczętujący się znakiem kilku różnych herbów) jest znikoma.

Rodzimym herbem posłużył się również w swojej twórczości Juliusz Słowacki, uwidaczniając go już w tytule swojego poematu o cierpieniu i śmierci: *Poema Piasta Dantyszka herbu Leliwa*. Być może echa tegoż rodzimego miana herbowego Słowackich można się dopatrzeć w prehistorycznym dramacie poety *Lilla Weneda*, kojarząc je z bohaterami *Lelum* i *Polelum*, królewiczami szlachejnych Wenedów, o czym pisał Brückner:

lelum polelum. Urojonej braci bohaterskiej Wenedów narzucił Słowacki tę dwójkę [...], co od Długosza i Miechowczyka z okrzyku czy odśpiewu *leli poleli* zmyślili *Lela* i *Polela* niby Kastora i Polluksa polskich. Okrzyku używano dla tych, co na nogach jeszcze (jak niemowlęta), albo już (jak opilcy) stać nie mogli, chwiali się i kołysali, bo *lelejać* znaczy 'chwiać'⁵⁰.

Niezależnie jednak od wskazanych onimicznych wyróżników polskości antenatów Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego (rodowych imion i znaków heraldycznych) o ich związku z Polską stanowi przede wszystkim ich arcy-polska twórczość, która ze względu na nieprześcignione mistrzostwo języka i wagę podejmowanych narodowych tematów – nierzadko osadzonych w nie-polskich kresowych realiach (litewskich, białoruskich, ukraińskich, rosyjskich, żydowskich) – wyniosła ich do rangi narodowych wieszczów. Obaj poeci z jednej strony poprzez swoje hybrydalne nazwiska polsko-ruskie, z drugiej poprzez manifestację polskości w języku, obyczajach, patriotycznej postawie tak jak inni wybitni kresowi twórcy historii i kultury polskiej, o nazwiskach również nieczytających polskimi, tacy m.in. jak Chodkiewicz, Bohomolec, Książnin, Kościuszko, Fredro, Moniuszko, Sienkiewicz, Piłsudski, Wańkiewicz, Iwaszkiewicz, wpisują się znacząco w historię wielonarodowościowej I i II Rzeczypospolitej.

TWO SURNAMES FROM THE BORDERLAND AREA
– MICKIEWICZ AND SŁOWACKI

S u m m a r y

In this paper, the author presents a comparison of two surnames of the most outstanding Polish poets of the Romantic era: Mickiewicz and Słowacki. These two names can be analysed in a number of ways: Firstly, *Mickiewicz* can be interpreted as a patronimicum with the Ruthenian ending

---

⁵⁰ Tamże.

-*kiewicz*, derived from the Belarusian *Mic'ka(-o)* : *Dz'mic'er* < *D(i)mitrij*. Alternatively, this form may have been derived from the Polish *Micek* : *Mikołaj*, *Michał* or another Polish word *Micek* < *Miczek*. As far as the surname *Słowacki* is concerned, it can be seen as a variant representing a regular Polish surname pattern ending in *-ski*, with this ending being added to the natively Polish base *Słowak* (a Slav or someone who comes from Slovakia). Another interpretation regards this surname as related with the noun *słowo* (a word). In the light of the poets' family chronicles, dating back to the late 17th century, the surnames of their ancestors can be interpreted as derived from place names: *Mickiewicz* as derived from the toponym *Mickowce* < Belarusian *Mickovci*, whereas *Słowacki* as derived from *Słowatyce* < Ukrainian *Slavjatyči* (Polish *Sławięcice). Both surnames suggest that the poets' ancestors belonged to the Polish nobility inhabiting the Borderlands. The anchoring of the two families in the Polish culture manifests itself through retaining a native Polish name-giving tradition and the Polish coats-of-arms used. Finally, it is both poets' works – indisputably embedded in the Polish culture in its content, form and message – that confirm the Polish identity of the families. Both surnames coined from the Ruthenian toponymic bases display Ruthenian phonological features, even though in the case of the surname *Słowacki* they are completely concealed on the surface. Both surnames belong to the corpus of the Polish-Ruthenian Borderland anthroponyms.

Translated by: Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: etymologia nazwiska *Mickiewicz*, etymologia nazwiska *Słowacki*, antroponomia kresowa polsko-ruska, antroponomia porównawcza.

Key words: etymology of the surname *Mickiewicz*, etymology of the surname *Słowacki*, Polish-Ruthenian anthroponymy of the Borderlands, comparative anthroponymy.